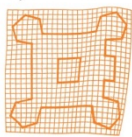

Centrum
Sztuki
Współczesnej
Zamek
Ujazdowski

00-467 Warszawa
ul. Jazdów 2
tel./faks
022 625 05 22
tel.
022 628 12 71/3 w. 125
biuroprasowe@csw.art.pl

CO JEST SPOŁECZNE? **Aktywność Zamku Ujazdowskiego w przestrzeni publicznej (1988-2014)**

13 maja – 27 września 2015

Pokaz prasowy wystawy: wtorek 12 maja, godz. 12.00

Otwarcie wystawy: środa 13 maja 2015, godz. 18.00

Kurator: Grzegorz Borkowski

Aranżacja wystawy: Marcin Kwietowicz

Współpraca: Iga Fijałkowska, Katarzyna Lipińska

Fotoedycja materiałów dokumentalnych: Piotr Woźniakiewicz

Międzynarodowe Seminarium Sztuki 22–27.11.1988

Kuratorzy: Alicja Kępińska, Emmett Williams

Już w ramach tego pierwszego realizowanego przez Centrum Sztuki Współczesnej Zamek Ujazdowski wydarzenia artystycznego odbyły się liczne pokazy w przestrzeni publicznej. Użyte w nazwie słowo „seminarium” miało znaczenie metaforyczne, podkreślało poznawczy charakter projektu. Choć obejmował on także typowe spotkania seminaryjne z udziałem teoretyków sztuki i artystów, był raczej czymś w rodzaju festiwalu sztuki współczesnej, związanego z ideami międzynarodowego ruchu artystycznego Fluxus, którego wybitnym przedstawicielem był Emmett Williams (1925–2007), amerykański artysta przez wiele lat mieszkający w Berlinie. Artyści Fluxusu przekraczali tradycyjne podziały między dziedzinami sztuki. Ich działania charakteryzowała spontaniczność, specyficzny rodzaj humoru i bezpretensjonalnej poezji, wykorzystanie elementu przypadku, a także dążenie do zniesienia granicy między sztuką a życiem codziennym. W Międzynarodowym Seminarium Sztuki w 1988 roku wzięło udział wielu wybitnych artystów, m.in.: Ay-O (Takao Iijima) z Japonii, Nan Hoover z Holandii, Joan Logue z USA, Charles Hooker z Anglii, a z Polski Roman Opałka, Włodzimierz Borowski, Zbigniew Warpechowski, Andrzej Dłużniewski, Akademia Ruchu, Andrzej Miłan i Cezary Staniszewski. Artyści prezentowali swoje prace na wystawie w Zamku, ale także w studenckich klubach Stodoła i Park oraz w auli Politechniki Warszawskiej, gdzie odbyły się performans Romana Opałki i wspólny performans Emmetta Williama i Ay-O. Fotografie z tych dwóch akcji prezentujemy na wystawie.

TIANANMEN, PEKIN '89 fotografia chińska, 4 – 30.06.1990

Ekspozycja przy placu Na Rozdrożu

Kurator: Marek Grygiel

Rok 1989 to nie tylko przełom społeczno-polityczny w Polsce i Europie Środkowo-Wschodniej, ale także narastające procesy wolnościowe w Chińskiej Republice Ludowej. Procesom tym główny ton nadawali studenci. Apogeum tych wydarzeń nastąpiło wiosną 1989, kiedy odbywały się masowe demonstracje prodemokratyczne na placu Tiananmen w Pekinie. Brutalna pacyfikacja tych protestów z użyciem wojska nastąpiła 4 czerwca 1989. W tym samym czasie, kiedy w Polsce odbywały się w rezultacie porozumień Okrągłego Stołu pierwsze częściowo demokratyczne wybory do Sejmu. Wydarzenia w Pekinie odbiły się szerokim echem na całym świecie, szczególnie, że zastosowane bardzo brutalne metody spowodowały podobno śmierć ok. 2000 osób – prawdziwej liczby ofiar władze nigdy nie ujawniły. Po stłumieniu protestów na placu Tiananmen rozszerzyły się w Chinach represje na szeroką skalę. Wydarzenia te były relacjonowane przez media, ale władze chińskie zakazały fotografowania i filmowania, a tym bardziej przesyłania za granicę takich relacji, które by rzetelnie przedstawiały obraz wydarzeń. Udało się jednak wywieźć z Chin, głównie do Europy Zachodniej, kilkadziesiąt fotografii wykonanych przez anonimowych fotoreporterów, głównie chińskich. Z tych zdjęć pracownicy Musée de l'Elysée w Lozannie przygotowali wystawę, którą zaprezentowano po raz pierwszy na bardzo prestiżowym festiwalu fotografii w Arles na południu Francji. Wystawa przyciągnęła tłumy, wiele o niej pisano, podkreślano autentyczny i wierny zapis dramatycznych wydarzeń. Dzięki współpracy CSW Zamek Ujazdowski z Musée de l'Elysée przy organizacji

innych projektów, udało się tę wystawę sprowadzić do Warszawy i zaprezentować w sposób bardzo jak na ówczesne czasy nietypowy: w postaci plansz prezentowanych przy alei wiodącej z placu Na Rozdrożu do Zamku Ujazdowskiego. Wystawa wzbudziła spore zainteresowanie, a warto dodać, że wtedy jeszcze nie praktykowano pokazywania fotografii bezpośrednio w przestrzeni miejskiej, w parkach, na ogrodzeniach itp. W tym sensie była to ekspozycja pionierska i przez to również przyciągała liczne rzesze oglądających. Plac Na Rozdrożu był świadomie wybranym miejscem z racji krzyżujących się tu ciągów komunikacyjnych (wystawa była dobrze widoczna z okien przejeżdżających samochodów i autobusów). Nie obyło się bez incydentów – najgroźniejszy z nich miał miejsce, gdy anonimowi sprawcy (podobno na zlecenie Ambasady Chińskiej w Warszawie) próbowali w nocy zniszczyć i zamalować plansze z fotografiami. Skutecznie temu udało się zapobiec m.in. dzięki wzmocnieniu ekipy specjalnie wynajętych na noc pracowników agencji ochrony. Kiedy wiadomość o próbie zniszczenia rozeszła się szerzej, publiczność jeszcze liczniej przybywała oglądać wystawę. W tym samym czasie pod ambasadą ChRL odbywały się protesty młodzieży i studentów solidaryzujących się ze studentami chińskimi.

Jerzy Kalina, *Apel, Brama Raju*, 1990

Grzegorz Kłaman, *Wieża, Brama*, 1990

Ekspozycje na zewnątrz sal wystawowych Zamku Ujazdowskiego

Na wystawie *Raj utracony. Sztuka polska w roku 1949 i 1989* (18.06–31.07.1990, kurator: Ryszard Ziarkiewicz) zestawiono dwa ważne okresy w historii sztuki w Polsce i związane z nimi dwa nurty sztuki zaangażowanej w procesy społeczne. Pierwszy z nich, inspirowany przez władze państwowe, nazwany był socrealizmem i dominował w latach 1949–1955. Drugi był ekspresyjnym wyrazem kontestacji głębokiego kryzysu politycznego i gospodarczego w latach 80. (szczególnie po wprowadzeniu stanu wojennego). Istotną częścią prezentacji w Zamku Ujazdowskim były umieszczone na zewnątrz sal wystawowych instalacje autorstwa Jerzego Kaliny oraz Grzegorza Kłamana, stanowiące rodzaj podsumowania dwóch ważnych okresów w historii Polski podjętych w temacie wystawy. Fotografia pierwsza od lewej przedstawia pracę Jerzego Kaliny *Brama Raju*, usytuowaną na drodze obok Zamku Ujazdowskiego i symbolicznie ją blokującą. Przejście między filarami bramy uniemożliwiali kilka ton papieru – dokumentów pociętych przez niszczarki. Artysta zwrócił uwagę na proces gwałtownego niszczenia akt z niedawnej przeszłości przez ekipę polityczną odsuniętą od władzy w wyniku wyborów w 1989 roku. Na fotografii drugiej i trzeciej od lewej widoczne są monumentalne realizacje Grzegorza Kłamana, umieszczone u podnóża skarpy, na której stoi Zamek Ujazdowski. Brama była rodzajem koślawego łuku triumfalnego, zbudowanego z bali i obitego arkuszami zużytej blachy. W prześwicie łuku widniała zbudowana z tego samego materiału ogromna piramida, zatytułowana *Wieża*. Brutalna estetyka tych obiektów wizualizowała dramatyczne fiasko ideologii systemu politycznego funkcjonującego w Polsce po drugiej wojnie światowej. Ostatnia fotografia przedstawia instalację Jerzego Kaliny *Apel* na wewnętrznym dziedzińcu Zamku. Praca składała się z wbitych w ziemię kilkudziesięciu łopat, ustawionych w równych rzędach, z trzonkami oblanymi czerwoną farbą. Przed nimi stały zapalone znicze. Pomalowane czerwoną farbą trzonki łopat symbolizowały trwające przez kilka dekad bezwzględne podporządkowanie robotników komunistycznej władzy.

Jerzy Kalina (ur. 1944) – rzeźbiarz, twórca instalacji i akcji artystycznych (często w przestrzeni publicznej) integrujących różne dziedziny sztuki, performer, twórca scenografii, filmów animowanych i dokumentalnych. W latach 80. Kalina przyjął zdecydowaną postawę opozycyjną wobec władzy państwowej i intensywnie współpracował z Kościołem. Ekspresyjne akcje plastyczne Kaliny, operujące czytelnymi symbolami, dotyczyły spraw społecznych, politycznych i religijnych.

Grzegorz Kłaman (ur. 1959) – artysta sztuk wizualnych, rzeźbiarz, animator życia kulturalnego, performer, pedagog, aktywista. W latach 80. tworzył ekspresyjne rzeźby w drewnie i akcje landartowe, natomiast w latach 90. stał się jednym z najważniejszych przedstawicieli sztuki krytycznej w Polsce, realizując instalacje i obiekty inspirowane pismami Michela Foucaulta. Aktywnie współdziałał w tworzeniu kilku instytucji sztuki współczesnej w Gdańsku: Galerii Wyspa, CSW Łażnia, Fundacji Wyspa Progress, Instytutu Wyspa oraz Modelarni.

Krzysztof Wodiczko, *Laska tułacza*, 1992

Laska tułacza to instrument nawiązujący do chrześcijańskiej ikonografii, przypominający laskę biblijnych pasterzy. Składa się z niewielkiego monitora i głośnika. Został stworzony z myślą o imigrantach, aby pomóc im nawiązać rozmowę, przezwyciężyć obawy i poczucie izolacji. Praca ma więc wymiar nie tylko artystyczny, ale i społeczny, a zarazem bardzo osobisty. Instrument staje się w tym ujęciu przedłużeniem ciała, czymś, co ułatwia przetrwanie w obcym świecie i zyskanie akceptacji. Rozwinięciem idei *Laski tułacza* były *Rzecznik obcego* (1994), *Egida* (1998) i *Roz-broja* (2000). Opierając się na teorii ksenologii, artysta zwrócił uwagę na problemy komunikacji w przestrzeni publicznej. Podjął też krytyczną analizę funkcji przestrzeni publicznej

jako przestrzeni komunikacyjnej. Prezentowane na wystawie fotografie i film dokumentują działanie z użyciem Laski tułacza prowadzone przez imigrantów w Warszawie w grudniu 1994 i styczniu 1995 roku. Powstały w związku z wystawą Krzysztof Wodiczko, *Projekcje i projekty publiczne 1969–1995* w CSW Zamek Ujazdowski (30.01 – 31.03.1995); kuratorka: Milada Śliźńska.

Krzysztof Wodiczko (ur. 1943) – artysta multimedialny, wybitny przedstawiciel sztuki krytycznej, teoretyk sztuki, wykładowca i projektant. Studiował na Wydziale Projektowania Przemysłowego ASP w Warszawie. W swojej sztuce podejmuje problemy władzy i wolności. Jego realizacje często zwracają uwagę na ważne kwestie odsuwane w oficjalnym dyskursie na margines. Stara się oddać głos ludziom wykluczonym: imigrantom, weteranom wojennym, bezdomnym.

Jenny Holzer, *Truizmy*, 1977–79, Warszawa 1993

Miejsca działań: Dworzec Centralny, plac Defilad, plac Konstytucji
W ramach wystawy *Street Art* w CSW Zamek Ujazdowski (08.03–25.04.1993)
Kuratorka: Milada Śliźńska

Cykl *Truizmy* to zbiór jednozdaniowych wypowiedzi prezentujących różne stanowiska wobec dotyczących jednostki i społeczeństwa spraw związanych ze sprawowaniem władzy, kierowaniem własnym życiem czy wychowaniem. Niekoniecznie są to poglądy podzielane przez artystkę, lecz uznane przez nią za wartościowe rozważenia. Jenny Holzer jest jedną z tych artystek, które w drugiej połowie lat 70. ubiegłego wieku zaczęły przejmować techniki używane przez media w celu umieszczania w przestrzeni publicznej swoich prac. *Truizmy* były pierwszą taką pracą. Wystawa *Street Art* w CSW Zamek Ujazdowski (08.03–25.04.1993) obejmowała teksty Jenny Holzer ze słynnych cykli: *Truizmy*, *Teksty o przetrwaniu* oraz *Inflammatory Essays*, prezentowane na afiszach w galerii. Dodatkowo projekt zaistniał w przestrzeni miasta w formie licznych plakatów z *Truizmami* i na dwóch wielkich tablicach reklamowych przy placu Konstytucji na hotelu MDM oraz przy ulicy Marszałkowskiej, na osi Pałacu Kultury i Nauki. Teksty Holzer były również wyświetlane na dwóch tablicach elektronicznych: w hali głównej Dworca Centralnego PKP i w Centrum Handlowym Bogusz przy ulicy Złotej. Odbiór prac był bardzo zróżnicowany – z jednej strony zostały one entuzjastycznie przyjęte przez młodych odbiorców, którzy kradli plakaty rozlepione na ulicach i kupowali T-shirty z *Truizmami*, ale znalazły się również głosy krytyczne, niechętnie przyznającym pracom Jenny Holzer miano sztuki. W 1999 roku w ramach realizacji kolejnego projektu na dziesięciu kamiennych ławach zostały wyrzeźbione wybrane zdania z *Truizmów* i *Tekstów o przetrwaniu* (kurator: Wojciech Krukowski). Ławy zostały ustawione po dwóch stronach alejki prowadzącej do Zamku Ujazdowskiego i są formą stałej ekspozycji. Jest to próba ponownego umieszczenia dzieła Holzer w przestrzeni publicznej Warszawy, jednak w odmiennym kontekście, tym razem podkreślającym materialną trwałość, kontrastującą z ulotnością plakatów czy billboardów.

Jenny Holzer (ur. 1950) – amerykańska artystka konceptualna; na początku drogi twórczej zajmowała się malarstwem abstrakcyjnym, do którego stopniowo zaczęła wprowadzać elementy tekstu. W 1977 roku całkowicie zrezygnowała z malarstwa, przyjmując słowo pisane za podstawowy środek artystycznego wyrazu. Jej teksty to zwięzłe aforyzmy lub dłuższe fragmenty, odzwierciedlające problemy współczesnego świata i kondycji ludzkiej. Czerpie ze sfery utartych przekonań, oddających myślowe stereotypy funkcjonujące we współczesnym społeczeństwie. Do upowszechniania swoich tekstów Holzer wykorzystuje mechanizmy reklamowe, zwracając w ten sposób perswazyjną siłę reklam przeciw celom, którym służą. Jej zwięzłe komunikaty pojawiają się więc na plakatach, billboardach, neonach czy T-shirtach. Artystka zwraca uwagę na przejawy dyskryminacji, manipulacji, konsumpcji i przemocy. Atakuje tym samym ideologię świata zachodniego i kierunek, w jakim zmierza cywilizacja.

Specjalnym rodzajem działań w przestrzeni publicznej były przygotowane przez artystów ingerencje na fasadzie Zamku Ujazdowskiego lub w jej najbliższym sąsiedztwie. Powstawały na ogół jako elementy wystaw prezentowanych wewnątrz Zamku, natomiast napis Lawrence’a Weinerja został przez artystę przygotowany jako samodzielna praca.

Rzeźba Davida Macha przed fasadą Zamku przedstawiająca zawodników sumo była swojego rodzaju pomnikiem firmy sponsorującej indywidualną wystawę artysty (19.03–25.04.1993; kuratorka: Milada Śliźńska; współorganizator: The British Council), a jednocześnie wyrazistym znakiem jego postawy wobec masowo produkowanych obiektów. Postawy, w której fascynacja miesza się z niepokojem.

David Mach (ur. 1956) – szkocki rzeźbiarz i autor instalacji, realizowanych także w przestrzeniach publicznych. W swoich pracach korzystających z imaginarium kultury masowej niejednoznacznie sugeruje komentarze dotyczące współczesnego społeczeństwa.

Peter Downsbrough, *Okres*, 1994

Praca powstała w związku z indywidualną wystawą artysty *Instalacje* (prace w przestrzeni), (28.01–27.02.1994; kurator: Paweł Polit). Praca przywołuje skojarzenia z zegarem na zamkowej wieży. Sposób przedstawienia słowa „okres” nasuwa wyobrażenie wskazówki zegara, która po upływie określonego czasu znajdzie się w pozycji pionowej, a wtedy dwie części słowa utworzą całość.

Peter Downsbrough (ur. 1940) – amerykański artysta mieszkający w Brukseli, wypracował własny język wizualnych znaków, zredukowany do liter i linii; umieszcza je na precyzyjnie wybranych elementach architektury, by tworzyły nowe znaczenia.

Leszek Przyjemski, *Museum of Hysterics 1968–1995*, 1995

Transparent umieszczony został na fasadzie Zamku w czasie indywidualnej wystawy artysty (24.04–15.06.1995; kurator: Grzegorz Borkowski), który z właściwą sobie ironią włączył Zamek Ujazdowski do założonej przez siebie w latach 70. fikcyjnej instytucji Museum of Hysterics. Ten artystyczny żart kryje w sobie stale aktualne pytanie, czy wyśrubowane ambicje instytucji sztuki nie prowadzą czasem do jakiejś postaci hysterii.

Leszek Przyjemski (ur. 1942) – artysta konceptualny, od lat 70. posługujący się drukami ulotnymi i akcjami, w których poprzez elementy fikcji wydobywa realia życia społecznego.

Lawrence Weiner, *O WIELE ZA DUŻO RZECZY, ŻEBY ZMIĘŚCIĆ W TAK MAŁYM PUDEŁKU / FAR TOO MANY THINGS TO FIT INTO SO SMALL A BOX*

Napis na zachodniej i północnej fasadzie Zamku Ujazdowskiego, eksponowany **od 04.06.1996 do sierpnia 2012**, gdy dokonano koniecznego remontu elewacji.

Kuratorka: Milada Ślizińska

Praca ta może nawiązywać do koncepcji prezentowania i kolekcjonowania dzieł sztuki w Zamku. Skoro nie sposób pomieścić w nim wszystkich wartościowych dzieł, to zasady ich wyboru stanowią o tożsamości instytucji sztuki, są jej deklaracją programową, niczym hasło umieszczone na fasadzie. Napis może też być krytyką materialności dzieł sztuki, bowiem Lawrence Weiner (ur. 1942) jest jednym z pionierów konceptualizmu, nurtu w sztuce proponującego jej redukcję do komunikowania samych idei i pojęć.

Barbara Kruger, *Twoje ciało to pole walki*, 1995

Kuratorka: Milada Ślizińska

Plakat *Twoje ciało to pole walki* jest typowym przykładem twórczości Barbary Kruger, której prace kierowane są przede wszystkim do kobiet i mają służyć odzyskiwaniu przez nie głosu w przestrzeni publicznej i medialnej. Często mają też charakter polityczny, a używane w nich sformułowania przybierają oskarżycielski ton. Plakat został wykonany na potrzeby demonstracji o prawa kobiet w Waszyngtonie w 1989 roku. W Warszawie był umieszczany na ulicach w 1995 roku, w kontekście dyskusji na temat prawa kobiet do aborcji. Reprezentuje punkt widzenia drugiego pokolenia feministek, dla których jednym z głównym haseł było: „To, co prywatne, jest tym, co polityczne”. Praca Barbary Kruger to już klasyka nurtu sztuki feministycznej, który wskazuje na dziedzinę kobiecej cielesności jako sferę walki o kulturową emancypację kobiet. Poprzez połączenie krótkiego i czytelnego hasła z sugestywnym obrazem – zastosowanie metody znanej ze świata reklamy – przyciąga uwagę odbiorcy, zwracając uwagę na najważniejsze kwestie. Krytyka skostniałych wyobrażeń na temat ról społecznych kobiety łączy się w tym wypadku z zagadnieniem kształtowania tożsamości kobiet w sprzeciwie wobec patriarchalnych schematów.

Barbara Kruger (ur. 1945) – wybitna przedstawicielka nurtu feministycznego i konceptualnego; tworzy sztukę zaangażowaną społecznie i politycznie. Wykorzystuje głównie medium fotografii, w charakterystyczny sposób łącząc wizerunki i slogany związane z zagadnieniami władzy, tożsamości i seksualności we współczesnym świecie. Celem jest konfrontacja istotnych problemów społecznych ze stereotypami funkcjonującymi w świadomości społecznej. Wykorzystuje formę zaczerpniętą ze świata reklamy, dlatego do prezentacji swoich prac używa mediów charakterystycznych dla kultury ulicy – plakatów, toreb na zakupy itp.

James Turrell, *Skyspace* (projekt niezrealizowany)

Kuratorka: Milada Ślizińska

Projekt obserwatorium nieba *Skyspace* w parku obok Zamku Ujazdowskiego jest wynikiem współpracy Jamesa Turrella z CSW w 1998 roku, kiedy miała tu miejsce jego indywidualna wystawa, po której artysta podarował instytucji swój projekt. *Skyspace* to niezwykła, wizjonerska koncepcja obiektu architektonicznego łączącego sztukę współczesną z subtelną, inteligentną formą rekreacji i wypoczynku. To również miejsce wyciszenia i medytacji. Początkowo obiekt miał mieć formę wysokiej czworobocznej wieży, której makietę prezentujemy na wystawie. Później koncepcja uległa radykalnej zmianie. Artysta zaprojektował przedstawioną na planszach białą kulę, dla której inspiracją były utopijne projekty budowli idealnych z XVIII wieku. Kula o średnicy dziewięciu metrów miała zostać osadzona na betonowej, lekko zagłębionej w ziemi platformie. Jej wnętrze było przewidziane do jednoczesnego przebywania w nim 26 osób, które przez okrągły otwór w dachu miałyby możliwość obserwowania fragmentu nieba jakby przez wizjer kosmicznego pojazdu. Projekt należy do serii *Skyspace'ów*, które artysta realizuje w sąsiedztwie muzeów i centrów sztuki współczesnej na całym świecie. Znajdują się one m.in. w Chicago, San Francisco, Los Angeles, Jerozolimie, Salzburgu i Naoshimie. Warszawski *Skyspace* miał być jedyną budowlą artysty w Europie Środkowo – Wschodniej. Projekt Jamesa Turrella, choć nie został zrealizowany, pozostaje cenną inspiracją dla refleksji o funkcjach obiektów w przestrzeni publicznej, a także o możliwościach niekonwencjonalnego kształtowania postrzegania natury.

James Turrell (ur. 1943) – w kręgu jego zainteresowań są przede wszystkim przestrzeń, światło i kolor w sztuce, a także ich obecność w zjawiskach natury. Pasjonat wielu dziedzin: lotnictwa, astronomii, geologii, matematyki i psychologii percepcji. Jak sam mówi: „używając jako tworzywa światła wypełniającego przestrzeń, zajmuje się sprawami ludzkiej percepcji”. Niejednokrotnie wykorzystuje tzw. efekt Ganzfelda, czyli zjawisko zablokowania postrzegania zmysłowego, spowodowane wystawieniem się na działanie jednorodnych bodźców, prowadzące do powstawania wizji bez utraty świadomości.

Paweł Althamer, *Spacer*, 25.04.2001

Zdarzenie zrealizowane w ramach cyklu *Moja historia sztuki* prowadzonego w CSW Zamek Ujazdowski przez Pawła Polita.

Zdarzenie zostało określone przez artystę jako „spacer postrzegany jako film” i stanowiło ciekawy przykład wnikięcia sztuki w codzienność. Akcja rozpoczęła się w sali kinowej, gdzie miał się odbyć wykład Althamera, jednak widzowie zostali zaproszeni na spacer wokół Zamku Ujazdowskiego. Zaangażowani przez artystę „aktorzy”, rozmieszczeni na trasie spaceru, wykonywali zaplanowane zwyczajne czynności. Uczestnicy spaceru mieli za zadanie poczuć się pierwszoplanowymi postaciami i uważnie rozglądać się po okolicy. Niewtajemniczeni w to, kto odgrywa swoją rolę, a kto jest przypadkowym przechodniem, mogli dowolnie kadrować rzeczywistość w poszukiwaniu własnego filmu. To sprawiło, że każdy uczestnik wydarzenia stawał się jednocześnie reżyserem. Koniec akcji miał miejsce w kawiarni na Rozdrożu, gdzie artysta rozdał uczestnikom plan sytuacyjny pokazujący zaplanowane elementy akcji, w której uczestniczyli i następnie odbył się zamykający zdarzenie koncert. Zaplanowane przez artystę działania idealnie wtopiły się w rzeczywistość, która i tym razem okazała się ciekawsza od filmu.

Paweł Althamer (ur. 1967) – rzeźbiarz, performer, twórca instalacji i filmów wideo, aktywnie działający w polu społecznym. Współtworzył tzw. Kowalnię – jedno z czołowych ugrupowań młodej sztuki polskiej lat 90. Jego działalność przyczyniła się do predefiniowania pojęcia „rzeźba społeczna”.

Christian Boltanski, *Świadek*, 2001

Projekt billboardowy *Świadek* zrealizowany został na terenie Warszawy w ramach retrospektywnej wystawy Christiana Boltanskiego *Revenir*, która odbyła się w CSW Zamek Ujazdowski (14.09–11.11.2001, kuratorka: Milada Ślizińska). Plansze zostały zaprojektowane przez artystę i umieszczone w 40 wybranych przez artystę miejscach w Warszawie. Boltanski, dla którego historia i pamięć są ważnymi wątkami w sztuce, był żywo zainteresowany losami społeczności żydowskich w Polsce. Po spacerze po Warszawie był wstrząśnięty tym, że w strukturze miasta tak bardzo brakuje pamięci getta. Nie chodziło mu o pomniki, ale o materialne ślady tego dawnego miasta, gdzie na niewielkiej przestrzeni skoncentrowano kilkaset tysięcy Żydów. Zauważył, że we współczesnym układzie urbanistycznym nie można odtworzyć getta. Miasto zostało zniszczone i odbudowane, tracąc dawniejszy charakter, zmieniając układy przestrzenne, eliminując tym samym ślady tych tragicznych miejsc. Boltanski tego nie oceniał, zdając sobie sprawę, że przyczyny były skomplikowane – materialne, architektoniczne, polityczne i ideologiczne. Oczy, które umieścił na billboardach, miały więc w sposób symboliczny pomóc wypatrywać ślady po tej historii. Oczy sprawiały wrażenie skupionych, poważnych, pełnych spokojnej zadumy. Zdawały się ignorować otoczenie i nędzę

tęgo, co zostało wybudowane na gruzach getta. Oczy Boltanskiego wpatrywały się w to, czego nie ma, w ślad czegoś, co nie może się uobecnić, co nie może przybrać żadnej postaci, a co jest niezbędne, by zrozumieć, czym jest miasto, w którym dokonywała się zagłada. Praca była swoistym pytaniem adresowanym przez artystkę do mieszkańców Warszawy – o społeczność żydowską, o dawnych mieszkańców Warszawy, którzy zginęli, o pamięć o nich, o historyczny ślad.

Christian Boltanski (ur. 1944) – uznawany za jednego z najważniejszych artystów współczesnych. Najczęściej wybieranym przez niego medium jest fotografia. W swoich pracach odwołuje się do uczuć, emocji, posługując się przy tym minimalistyczną formą i wykorzystywaniem fragmentów rzeczywistości. Koncentruje się na problematyce związanej z pamięcią, dzieciństwem, wojną, przemijaniem, na relacjach między obecnością a nieobecnością. Odniesienia do wątków autobiograficznych łączy z głęboką, niepozabawioną ironią refleksją nad codziennością i absurdami ludzkiej egzystencji. Prezentuje swoje prace także poza muzeami i galeriami, na przykład na dworcach czy w kościołach, ponieważ według niego ludziom łatwiej jest dostrzec je w miejscach niezwiązanych ze sztuką.

Marcus Kaiser, Andree Korpys, Markus Löffler, *Supersam*, 2002, film, 13 minut

Kurorka: Agnieszka Sienkiewicz-Nowacka

Supersam – pierwszy socjalistyczny supermarket w Europie Wschodniej, oficjalnie otwarty w 1962 roku, był jednym z najciekawszych i najbardziej nowatorskich budynków późnego modernizmu, zaprojektowanym przez Jerzego Hryniewieckiego, Macieja Krasińskiego, Wacława Zalewskiego i Stanisława Kusia. Był kultowym obiektem w Warszawie, a jednak w 2006 roku został wyburzony, by zrobić miejsce przy placu Unii Lubelskiej dla nowego kompleksu architektonicznego. Trzech niemieckich artystów przebywających w 2002 roku na pobycie rezydencyjnym w CSW Zamek Ujazdowski – Marcus Kaiser (ur. 1967), Andree Korpys (ur. 1966) i Markus Löffler (ur. 1954) – zainteresowało się *Supersamem* zarówno z powodu jego ciekawej formy architektonicznej, jak i tego, że skład pracującej tam ekipy nie zmienił się przez czterdzieści lat. Zrealizowali film zawierający rozmowy z osobami, które związały swoje życie zawodowe z tym obiektem, oraz przedstawiający architekturę miejsca – z zewnątrz i wewnątrz. Jest to rodzaj inscenizowanego dokumentu; pracownicy z obsługi *Supersamu* bez emocji wypowiadają się na temat uroczystości otwarcia *Supersamu*, jego oferty i zasad funkcjonowania sklepu. Wypowiedane kwestie brzmią często nienaturalnie, ponieważ są odczytywane z kartek z tekstami przygotowanymi przez artystów. Stąd też na przykład wyznanie, że pracownicy są „jedną wielką rodziną” i trzymają się razem od ponad 30 lat, więc te pozytywne uczucia udzielają się także klientom” wywołuje na ogół uśmiech. Z inscenizowanymi „wywiadami” kontrastują sceny stanowiące zapis codziennych czynności pracowników sklepu: krojenie mięsa, liczenie pieniędzy, a także przerwa na obiad, podczas której artyści zarejestrowali kilka naturalnych zachowań, żartów i rozmów. Film jest przez to ciekawym przykładem eksperymentowania z formułą filmowego dokumentu, a dla fanów modernistycznej architektury nostalgicznym przypomnieniem nieistniejącego już budynku o wyjątkowej urodzie. Film był po raz pierwszy prezentowany na wystawie *Potrzeba realizmu w CSW Zamek Ujazdowski* (04.10–29.12.2002), która była efektem projektu *A Need of Realism. Solitude in Ujazdowski*, inicjującego program pobytów twórczych dla artystów w Zamku Ujazdowskim. W wystawie wzięli udział młodzi artyści, w większości interesujący się zagadnieniami z pogranicza sztuki, architektury i społecznych przemian.

Joanna Rajkowska, *Pozdrowienia z Alej Jerozolimskich*

Rondo Charles'a de Gaulle'a w Warszawie, otwarcie projektu: **12.12.2002**, planowany do 12.12.2003, kontynuowany do dziś.

Realizacja: CSW Zamek Ujazdowski; współpraca: Fundacja Instytut Promocji Sztuki, Pracownia Konstrukcji, władze miasta stołecznego Warszawy.

Najsłynniejsza instalacja w przestrzeni publicznej Warszawy ma formę sztucznej palmy daktylowej o wysokości 15 metrów. Projekt, pierwotnie zakładający cały szpaler drzew, ma swoją genezę w podróży artystki do Izraela w 2001 roku. Rajkowska chciała przenieść naturalny dla Izraela widok na warszawską ulicę, której nazwa wiąże się z tym krajem. Miało to przypomnieć o społeczności Żydów, którzy kiedyś stanowili znaczną część mieszkańców Warszawy i sprawić, by niezrozumiała dotąd nazwa Aleje Jerozolimskie zyskała konkretny przekaz. Był to też swoisty eksperyment, który sprawdzał, czy polskie społeczeństwo jest gotowe na przyjęcie tak obcego dla polskiego krajobrazu elementu. Palma wzbudzała przez dłuższy czas kontrowersje, które dotyczyły nie tylko idei jej umieszczenia w jednym z najruchliwszych punktów komunikacyjnych miasta, ale także kosztów jej utrzymania, trudnych kwestii prawnych i politycznych. Wielokrotnie stawała się elementem wykorzystywanym w najróżniejszych akcjach, manifestacjach i protestach dotyczących aktualnych wydarzeń i ważnych społecznie problemów. Obecnie nie wywołuje już tak skrajnych emocji, stała się rozpoznawalnym obiektem i lubianym symbolem Warszawy, do którego mieszkańcy zdążyli się przyzwyczaić. Dla jednych jest surrealistycznym „pomnikiem dobrego nastroju”, inni dostrzegają w niej potencjał krytyczny. Praca Joanny Rajkowskiej wciąż powraca jako istotny

punkt odniesienia w dyskusjach dotyczących wypracowania najbardziej odpowiedniej koncepcji istnienia obiektów artystycznych w przestrzeni publicznej. W październiku 2014 Archiwa Artystów Muzeum Sztuki Nowoczesnej udostępniły na stronie internetowej archiwum pracy Joanny Rajkowskiej. Zawiera ono materiały poświęcone pierwszej w Polsce tak istotnej pracy w przestrzeni publicznej. Składa się ze zdjęć, artykułów prasowych, filmów oraz dokumentów dotyczących samego obiektu, jak również procesu jego powstawania i wydarzeń organizowanych wokół niego. Na tablicie prezentowane są fotografie zebrane w ramach akcji *Zbuduj z nami archiwum Palmy* i ukazują one osobisty charakter uczestnictwa wielu osób w fenomenie palmy, która funkcjonuje jednocześnie w przestrzeni publicznej i indywidualnej wyobraźni. Akcja *Zbuduj z nami archiwum Palmy* prowadzona była od 01.01 do 31.04.2015 roku; kuratorka – Kaja Kowalska, współpraca Maciek Wołosiuk. Autorzy fotografii: Paweł Gawlikowski, Beata Rytel, Cesar Delgado Martin, Barbara Paczkowska, Alicja Suchcicka, Ewa Tużnik, Jan Gebert, Monika Sarenka, Aneta Stańska, Piotr Sobień, Natalia Sielewicz, Hanna Usarewicz-Sacher, Anna Błażewska, Adam Ryszkowski, Michał Wróblewski, Filip Dowjat, Robert Jarosz, Krzysiek Z, Błażej Żuławski, Harcerki z grupy 14 PDW Skrzydła, Paweł Sus, Aga Wielocha, Szymon Drabczyk, Tadeusz Rolke, Łukasz Przewłocki.

Joanna Rajkowska (ur. 1968) – studiowała malarstwo na Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie, w pracowni Jerzego Nowosielskiego, oraz historię sztuki na Uniwersytecie Jagiellońskim. Jej wczesne prace miały związek z cielesnością, samopoznaniem, pamięcią i rozpadem ciała. Obecnie znana jest przede wszystkim z projektów publicznych realizowanych w tkance miejskiej. W 2007 roku artystka otrzymała Paszport Polityki za „niezwykłe projekty realizowane w przestrzeni publicznej, za wyciąganie ręki w kierunku błąkającego się po mieście człowieka”.

Laboratorium Edukacji Twórczej, *Dom, moje centrum świata, Supraśl, 2003*

Kuratorzy projektu: Maria Parczewska, Janusz Byszewski

Projekt Laboratorium Edukacji Twórczej zrealizowano wspólnie z organizacją The Public z Wielkiej Brytanii i Instytutem Kultury Polskiej UW według reguł community art. Główną ideą tego nurtu jest działanie z lokalną społecznością, której udziela się głosu, działa z ludźmi, a nie w ich imieniu. Twórcy podążają za sprawami ważnymi dla mieszkańców, pomagając nadać formę ich ideom. Animator/artysta umniejsza swoją rolę, oddając przestrzeń dla twórczości tych, z którymi działa. W trakcie projektu *Dom, moje centrum świata* stopniowo następowała zmiana postaw biernych na ogół odbiorców kultury, w aktywnych współuczestników i współtwórców. Artyści przyjmowali rolę akuszerów idei i pomocników w ich realizacji. Działania realizowane były w kilkunastu grupach. Pokazujemy tu część rezultatów dwóch projektów.

Przewodnik po Supraślu

Koncepcja i realizacja: Janusz Byszewski, współpraca Dominik Skrzypkowski, Grzegorz Lepianka
Młodzież z domu dziecka w Supraślu wykonała w tym mieście kilkadziesiąt zdjęć i zanotowała zasłyszane lub spisane z murów wypowiedzi, które stały się hasłami nietypowego *Przewodnika*. W finale akcji na długim, dwudziestometrowym stole ustawionym na miejskim placu umieszczone zostały fotografie i hasła, a mieszkańcy ułożyli z nich *Przewodnik po Supraślu* – wystawę o miejscach znanych i odkrytych dzięki ciekawym zdjęciom wykonanym przez dzieci. Fragmenty *Przewodnika* oprawiono w ramy i zawieszono w dwudziestu publicznych miejscach miasta. W rezultacie młodzi autorzy zostali przez społeczność dostrzeżeni i wreszcie zaakceptowani jako pełnoprawni jej członkowie.

Zaproszenie do stołu, Supraśl, 2003

Koncepcja i realizacja: Maria Parczewska, współpraca: Zbyszek Gozdecki, Marta Luta Lutostańska, Kaja Stępkowska.

W ramach projektu Laboratorium Edukacji Twórczej, *Dom, moje centrum świata*.

Ponad sto trzydzieści osób uczestniczących w tym projekcie miało za zadanie określić w kilku słowach, czym jest dla nich dom. Te osobiste wypowiedzi, uzupełnione wizerunkami ich autorów, umieszczone zostały na trwałe na talerzach, tworzących unikatową zastawę stołową. Stała się ona rodzajem zapisu emocji uczestniczącej w projekcie społeczności. Nawiązano tu do zwyczaju umieszczania na zastawie stołowej wizerunków miejsc historycznych. Każdy uczestnik projektu otrzymał talerz z jego wypowiedzią, kompletną zastawę prezentowało przez kilka lat lokalne muzeum. Spowodowało to zwiększone zainteresowanie mieszkańców Supraśla muzealną ekspozycją.

Laboratorium Edukacji Twórczej

Autorzy i realizatorzy programu: Janusz Byszewski i Maria Parczewska, współpraca: Zbyszek Gozdecki

Laboratorium Edukacji Twórczej CSW tworzy program adresowany przede wszystkim do grup zawodowych związanych z: wychowaniem, nauczaniem, terapią, resocjalizacją, edukacją kulturową oraz artystyczną. Prowadzi warsztaty twórcze, wykłady, szkolenia specjalistyczne, współpracując z wieloma instytucjami, także europejskimi. Od 16 lat współtworzy i realizuje program specjalizacji Animacja kultury w Instytucie Kultury Polskiej Uniwersytetu Warszawskiego oraz innych uczelni artystycznych i pedagogicznych. Publikuje artykuły i książki z zakresu animacji kultury i kreatywności w Polsce i za granicą.

Tadashi Kawamata, *Rekonstrukcja*, ekspozycja stała od 04.10.2003

projekt rewitalizacji XIX-wiecznych piwnic (cysterny wodnej)

Kurator: Maria Brewińska; konsultacja i nadzór budowlany: Piotr Kowalski

Zainaugurowany w ramach wystawy Tadashiego Kawamaty *Projekty. Instalacje 1979-2002* w CSW (listopad 2001) projekt polegał na adaptacji dziewiętnastowiecznych piwnic usytuowanych przed główną fasadą Zamku Ujazdowskiego. Proces adaptacji rozpoczął się od zabezpieczenia architektury piwnic – pokrycia izolacją ścian, zbudowania konstrukcji szklanego zadaszenia nad sklepieniami oraz drewnianych schodów i podłogi we wnętrzu. Całość zewnętrznego sklepienia, znajdującego się na poziomie gruntu, jest obecnie stale widoczna dla publiczności. Interwencja japońskiego artysty w tej przestrzeni zapoczątkowała proces dalszej renowacji i adaptacji piwnic, a później korzystania z nich jako miejsca realizowania przez CSW wydarzeń artystycznych. Projekt ma również charakter konceptualny: odkrywa zasłonięte i zapomniane podziemia Zamku Ujazdowskiego, stanowiące „jelita zamku” – fragment kanalizacji XIX-wiecznego Szpitala Ujazdowskiego. Kawamata skoncentrował się w tym artystycznym działaniu na wywoływaniu „efektu niesamowitego” – ujawnieniu tego, co ukryte, marginalizowane lub ignorowane. Projekt Kawamaty jest przykładem ulokowania sztuki w przestrzeni publicznej, jednak nietypowym, bo podkreślającym materialną trwałość rekonstruowanego obiektu. Jest to pierwsza stała instalacja Kawamaty, a kolejna z licznych realizacji artystycznych w najbliższym sąsiedztwie Zamku Ujazdowskiego. Projekt stanowi część międzynarodowego projektu GLOBAL VILLAGE GARDEN, finansowanego przez program Unii Europejskiej „Kultura 2000”.

Tadashi Kawamata (ur. 1953) – tworzy projekty z pogranicza sztuki, urbanistyki i architektury. Jego projekty pojawiają się w miejscach, które różnią się statusem społecznym i funkcjami: mają charakter prywatny i publiczny, centralny i prowincjonalny, są interwencją w obszarze wysokiej klasy architektury bądź powstają w miejscach zaniedbanych, wymagających renowacji. W swoich działaniach Kawamata narusza prawa logiki i symetrii. Kwestionuje przyzwyczajenia związane z konstruowaniem i postrzeganiem miejsc w przestrzeni. Z tego powodu instalacje japońskiego artysty często sytuowane są w nurcie architektury dekonstrukcji, kierunku sprzeciwiającego się postrzeganiu architektury jako statycznych monumentów.

Jan Håfström, Cai Ulrich von Platen, *The Club*, 26.06–5.09.2004

Budynek dawnego klubu sportowego w Podkowie Leśnej

Kurator: Grzegorz Borkowski

We wnętrzach nieużywanego od blisko 10 lat budynku dokonane zostały malarskie i rzeźbiarskie interwencje, wydobywające echa jego złożonej historii oraz wprowadzające całkiem nowe jakości wizualne i znaczenia. Artyści zaaranżowali dla publiczności rodzaj podróży w czasie przez przestrzeń 25 różnych wnętrz na 3 poziomach budynku. Podkreślony został jego architektoniczny charakter, a także zróżnicowanie światła i emocjonalny klimat każdego pomieszczenia. Była to także okazja do zwrócenia uwagi na specyfikę całego miasta-ogrodu, jakim jest Podkowa Leśna. Historia Podkowie Leśnej związana jest z inicjatywą członków stowarzyszenia Siła i Światło, którzy spowodowali powstanie w latach 20. XX wieku linii kolejki EKD (Elektryczna Kolej Dojazdowa), by wykorzystać w ten sposób nadwyżki energii elektrycznej, wytwarzanej wtedy przez warszawskie elektrownie. Budynek Klubu Sportowego (tzw. Kasyna), zaprojektowany przez Juliusza Dzierżanowskiego na wzór architektury uzdrowskiej w Vichy wraz z przyległym parkiem, urządzonym według projektu Leona Danielewicza, oddano do użytku w 1928 roku, by służyć mieszkańcom Podkowie. Do 1939 był miejscem uroczystych przyjęć i rautów. W 1944 zorganizowano w nim szpital dla rannych z Powstania Warszawskiego, później mieściła się tu szkoła podstawowa i bursa dla młodzieży. W latach 1965–1992 użytkowany był jako ośrodek konferencyjno-wypoczynkowy spółdzielni Społem. W 1993 roku budynek przejęły władze samorządowe, jednak z powodu braku pieniędzy nie były w stanie właściwie go zagospodarować. Zrealizowana przez CSW Zamek Ujazdowski wystawa *The Club* obudziła na nowo zainteresowanie mieszkańców Podkowie Leśnej Kasynem. Urząd Miejski wystąpił o środki unijne na rewitalizację obiektu; za pozyskaną dotację wykonano niezbędne prace remontowo-adaptacyjne. Obiekt, nazwany Pałacem Kasyna, oddany został do użytku publicznego w 2007 roku i obecnie jest siedzibą Centrum Kultury i Inicjatyw Obywatelskich. Po zakończeniu *The Club* artyści przygotowali podsumowującą projekt publikację, do której fotografie wykonał Torben Eskerod. Ekspozujemy ją teraz na wystawie wraz z 3 fotografiami, które latem 2004 roku wykonali w *The Club* Aneta Grzeszykowska i Jan Smaga.

Cai Ulrich von Platen (ur. 1955) – duński artysta sztuk wizualnych, na początku lat 90. współtworzący grupę TAPKO, która organizowała wystawy sztuki współczesnej w przestrzeniach postindustrialnych, zapraszając do nich starannie wybranych artystów z całej Europy. W 1994 roku w Galerii Dokumentu CSW Zamek Ujazdowski prezentowana była wystawa grupy TAPKO.

Jan Häfström (ur. 1937) – wybitny szwedzki malarz, który chętnie realizuje swoje dzieła nie tylko na płótnie; czterokrotnie uczestniczył w Biennale w Wenecji. Był autorem aranżacji przestrzeni teatralnej do spektaklu *Noc transwestytów*, wystawionego przez CSW Zamek Ujazdowski w 2004 roku.

Lene Berg, *Darwin w Warszawie*, 6–7.10.2005

Kuratorka: Ika Sienkiewicz-Nowacka, współpraca: Ewa Witkowska

Projekt *Darwin* w Warszawie to efekt pobytu twórczego skandynawskiej artystki Lene Berg w ramach programu A-I-R Laboratory w Centrum Sztuki Współczesnej Zamek Ujazdowski w Warszawie (kwiecień–czerwiec 2005). Od godziny 19 do 7 na środkowej części fasady Pałacu Kultury i Nauki, od strony ulicy Marszałkowskiej, wyświetlany był ogromny wizerunek twarzy Karola Darwina, który co pół godziny „śpiewał” piosenkę *What a wonderful world*. W przerwach między wokalami płynącymi z głośników rozlegały się dźwięki klaksonów samochodowych, śpiewy ptaków, ryczenie krów. Była to nie tylko pierwsza tego typu projekcja na fasadzie PKiN, ale również pierwszy ruchomy i barwny wizerunek Darwina. Ten wideo-portret Charlesa Darwina powstał w oparciu o ostatnie fotografie uczonego, wykonane w 1878 roku przez jego syna Leonarda. Artystka podkreślała, że Warszawa nieustannie ewoluje, dlatego to właśnie Darwin, symbol ewolucji, doskonale koresponduje z jej charakterem. Gigantyczna twarz Darwina na najwyższym obiekcie w Polsce stanowiła też nawiązanie do wrażenia, jakie stolica Polski zrobiła na artystce. Projekt zrealizowano w ramach obchodów jubileuszu 50-lecia Pałacu Kultury i Nauki.

Lene Berg (ur. 1965) – artystka i reżyserka; studiowała reżyserię filmową na University College of Film, Radio, Television and Theatre w Sztokholmie. Tworzy wideo, instalacje, fotografie, pisze teksty. Uczy w szkołach filmowych i artystycznych.

Joanna Rajkowska, *Dotleniacz, Plac Grzybowski w Warszawie*, 20.07–20.11.2007

Kuratorka: Kaja Pawelek; projekt architektoniczny: Lech Mill, Maciej Walczyna

Projekt ławek: Michał Kwasięborski, Fundacja Bęc Zmiana, Biuro Architektury i Planowania Przestrzennego Miasta st. Warszawy; realizacja: CSW Zamek Ujazdowski.

Dotleniacz zaistniał na skwerze przy placu Grzybowskiem na terenie dawnego getta. Artystka celowo wybrała obszar obciążony historią naznaczony traumą. Puste i martwe miejsce w centrum miasta. Dla artystki była to próba przywrócenia tej przestrzeni mieszkańcom, stworzenia dającej wytchnienie enklawy poza czasem i poza podziałami. Miał to być fragment miasta zachęcający do spotkań i integracji. Akcję poprzedziły badania archeologiczne. Instalacja składała się ze sztucznego stawu zaopatrzonego w urządzenia ozonujące powietrze i wytwarzające mgiełkę. Staw był otoczony zielenią, kwiatami i specjalnie zaprojektowanymi siedziskami. Artystka chciała, aby forma *Dotleniacza* była przystosowana do potrzeb mieszkańców, którzy potrzebują miejsca, by odetchnąć – dosłownie i w przenośni. Odzew ze strony mieszkańców był entuzjastyczny, codziennie przychodzili odpoczywać przy *Dotleniaczu*. Ich obecność stała się szybko najważniejszym składnikiem sytuacji, której artystka nie starała się modyfikować. Jak powiedziała w jednym z wywiadów: „Najistotniejsze jest uruchomienie relacji i oddanie ludziom władzy”. Podczas demontażu instalacji mieszkańcy zbierali podpisy pod petycją, aby pozostała ona na placu na stałe. Projekt artystki sprowokował ważną dyskusję o sztuce miejskiej i zagadnieniach upamiętniania historii.

Heidrun Holzfeind, *Za żelazną bramą*, 2009, film, 55 minut

Film powstał podczas rezydencji artystki w ramach AIR Laboratory, kuratorskiego programu rezydencji twórczych CSW Zamek Ujazdowski. W trakcie pobytu w Warszawie Heidrun Holzfeind zafascynowała się architekturą i współczesnym życiem codziennym osiedla Za Żelazną Bramą, którego nazwa pochodzi od nieistniejącej już bramy znajdującego się tuż obok Ogrodu Saskiego. Osiedle zbudowane zostało w latach 1965–1972 na gruzach tzw. Małego Getta. Jego tereny były przed drugą wojną światową centrum życia społeczności żydowskiej. W latach 70. dziewiętnaście szesnastopiętrowych bloków uznawano za symbol socjalistycznego dobrobytu i racjonalnych zasad konstrukcyjnych. Obecnie przeważa opinia, że budynki cechuje niski standard i są one niemiłą pamiątką epoki komunizmu, miejscem, gdzie coraz liczniejsze społeczności wietnamska i żydowska stopniowo starają się zasymilować. W filmie rozmowy z mieszkańcami zestawione są z obrazami z życia codziennego w blokach i ich otoczeniu, trwa dyskusja o przemianach zachodzących w życiu społecznym i przystosowaniu modernistycznej architektury do współczesnych potrzeb

mieszkańców. Holzfeind zainspirowały przemiany tkanki fizycznej i społecznej blokowiska od chwili, gdy w latach 60. wprowadzili się tu pierwsi mieszkańcy. W 2007 roku zaczęła pracować nad filmem i wielokanałową instalacją wideo, będącą portretem zbiorowym osiedla. Przeprowadziła rozmowy z mieszkańcami bloków i pracownikami zlokalizowanych w nich punktów usługowych, nagrała sceny w blokach – na klatkach schodowych, w mieszkaniach, przedsiionkach, sklepach i ich otoczeniu – na parkingach, trawnikach, placach zabaw. Szukała nawet fragmentów filmów i seriali z lat 70., w których pojawia się osiedle. Jego skomplikowane dzieje przeplatają się w dokumencie ze zwyczajną codziennością i rytuałami mieszkańców. Istotnym wymiarem pracy Heidrun Holzfeind jest sięgnięcie głęboko w historię miejsca i ukazanie jej kolejnych warstw. Artystka w wyjątkowy sposób zarejestrowała realia życia blokowiska w centrum stolicy, unikając estetyzacji czy sentymentalizmu. Film był po raz pierwszy pokazywany w formie wideoinstalacji na wystawie w Galerii Wejście CSW Zamek Ujazdowski (15.05–11.07.2010, kuratorka: Ika Sienkiewicz-Nowacka).

Heidrun Holzfeind (ur. 1972) – ukończyła historię sztuki na Uniwersytecie w Wiedniu i Rzeźbę na Akademii Sztuk Pięknych w tym mieście. W swoich pracach najczęściej prezentuje życie zwyczajnych ludzi, łącząc język filmowego dokumentu z estetyką telewizyjną i z wideo, pokazując możliwości i ograniczenia medium filmowego. Jej prace dotyczą zagadnień na pograniczu rzeźby, architektury i społecznej historii miejsc.

Martin Kaltwasser i Folke Köbberling, *Letni kurort Eldorado (dla pasywnego i aktywnego lenistwa)*, kwiecień-czerwiec 2009

Kuratorki: Marianna Dobkowska, Ika Sienkiewicz-Nowacka

Artyści zaproponowali nową formułę wykorzystania parku przed Zamkiem Ujazdowskim, propagując własną ideę „pasywnego i aktywnego lenistwa”, a wszystko to w bliskim sąsiedztwie centrum miasta. Folke Köbberling zbudowała szklarnie, do których przesadziła rośliny rosnące dziko wokół CSW. Później, kiedy teren dookoła Laboratorium został uporządkowany pod nowy ogród, szklarnie pozostały jedynym śladem istniejącej tu niegdyś niekontrolowanej roślinności. Martin Kaltwasser skonstruował w parku niekonwencjonalne platformy, łączące stabilną konstrukcję z lekkością dziecięcej fantazji o domku na drzewie. Platformy służyły jako miejsce spotkań, dyskusji, odczytów, a także zabawy. Projekt naturalnie wpisany w przestrzeń parku przed CSW przez całe lato pulsował własnym życiem – pojawiały się śpiwory, krzeselka, ludzie odpoczywali, dzieci się bawiły. Projekt, podobnie jak wcześniejsze prace duetu, wykorzystywał strategię rewitalizacji przestrzeni, ale też recyklingu materiałów – stworzone przez artystów obiekty zostały skonstruowane w całości z materiałów będących odpadami codziennej działalności wystawienniczej CSW. Poprzez swoje działania na terenie parku artyści udostępniłi gościom i pracownikom Zamku miejsca do tej pory nieużywane, poszerzając w ten sposób obszar przestrzeni przyjaznej, sprzyjającej budowaniu relacji z miejscem i jego współużytkownikami. Letni kurort Eldorado zrealizowany został jako wspólny projekt duetu artystów w trakcie ich trzymiesięcznego pobytu twórczego w ramach programu Artists In Residence Laboratory – prowadzonego przez Centrum Sztuki Współczesnej. Projekt i pobyt artystów zostały zrealizowane dzięki dotacji Miasta Stołecznego Warszawy. Artyści specjalizują się w projektach w przestrzeni publicznej. Istotnym elementem jest dla nich animowanie sytuacji społecznych, przywracanie przestrzeni miasta jego mieszkańcom.

Folke Köbberling (ur. 1969) – studiowała na Akademii Sztuk Pięknych w Kassel i Emily Carr Institute of Art and Design w Vancouver.

Martin Kaltwasser (ur. 1965) – studiował na Akademii Sztuk Pięknych w Norymberdze, później przeniósł się na Uniwersytet Techniczny w Berlinie, gdzie otrzymał dyplom architekta.

Idee, 26.09–02.11.2009

Artyści: **Włodzimierz Borowski, Marek Kijewski, Grzegorz Klaman, Jarosław Kozłowski, Katarzyna Kozyra, Jacek Kryszkowski, Hanna Łuczak, Józef Robakowski, Jan Świdziński, Zbigniew Warpechowski, Krzysztof Wodiczko, Piotr Wyrzykowski, Alicja Żebrowska**

Kurator: Grzegorz Borkowski

Projekt towarzyszył wystawie *Schizma. Sztuka polska lat dziewięćdziesiątych* (kurator: Adam Mazur; współpraca: Aleksandra Bełożecka, Aleksandra Jach, Dominik Kuryłek), będąc jej dopełnieniem, wprowadzającym aktualną perspektywę. Wystawa *Idee* była pokazem w parku przed Zamkiem Ujazdowskim transparentów z komunikatami autorstwa wybranych artystów, których sztuka wpłynęła na ideową specyfikę

lat 90. Zaproszeni zostali do przygotowania haseł stanowiących ich aktualną wypowiedź, a nie przypomnienie idei z lat 90. Jedynie transparenty trzech artystów nieżyjących w chwili organizowania pokazu (Włodzimierz Borowski, Marek Kijewski, Jacek Kryszkowski) zawierały cytaty ich wypowiedzi z minionej dekady. Tytuł pokazu nawiązywał do wystawy *Idee poza ideologią*, zorganizowanej w CSW w 1993 roku, kiedy wydawało się, że czas ideologicznych dogmatów już przeminął i artyści mogą się od nich uwolnić. Transparenty przywoływały skojarzenia związane z polityką i społecznymi deklaracjami, jednak manifesty artystów nie odnosiły się do nich wprost, natomiast skonfrontowane ze sobą wyznaczały wspólne pole dyskusji. Skłaniały także do refleksji, czy fakt pokazywania transparentów w parku wpływa na ich sens, czy może to one zmieniają znaczenie przestrzeni. Hasła nie były podpisane nazwiskami autorów (zawierała je ulotka dostępna w CSW).

Performans grupy Black Market International, 21.11.2010

Artyści: **Jürgen Fritz, Myriam Laplante, Wen Lee, Alastir MacLennan, Jacques van Poppel, Elvira Santamaria, Julie Andréé T., Roi Vaara; gościnnie Jason Lim, Tomas Ruller;**
kurator: **Waldemar Tatarczuk**

Organizatorzy: CSW Zamek Ujazdowski i Fundacja Sztuka i Współczesność

Realizacja wideo: Jakub Kowalczyk, Anna Chmielnik, Artur Dowgird

Film z Archiwum Galerii Labirynt w Lublinie

Black Market International to międzynarodowa grupa artystów sztuki performans, założona w 1985 roku w Poznaniu. Jednym z jej współzałożycieli był Zygmunt Piotrowski, rok później dołączył Zbigniew Warpechowski. Członkowie grupy występują zarówno wspólnie, jak i indywidualnie. W działaniach BMI najważniejsza jest otwartość na interakcje między artystami i poszukiwanie ciągle nowych sposobów komunikacji. Każdy performans kolektywu ma zmienną i dynamiczną strukturę, jest wielowątkowy, niepowtarzalny i zaskakujący. Performans w Warszawie był jednym z punktów międzynarodowego tournée grupy, która w 2010 roku obchodziła 25-lecie istnienia. Akcja odbyła się w budynku z ruchomymi schodami, przy placu Zamkowym. Każdy z dziesięciu artystów realizował własny performans, uwzględniając jednocześnie działania pozostałych, a w finale zdarzenia niemal wszystkie elementy zostały zsynchronizowane. Charakter zdarzenia był bliski spektaklowi, jednak bez konkretnej fabuły i konieczności podążania za przyjętym scenariuszem. Istotnym elementem były stały przepływ przechodniów, którzy obserwowali zaistniałą sytuację, wpisując w nią swoją obecność, reakcje i emocje. Artystyczne zdarzenie stało się rodzajem ramy, kierującej uwagę na to, co dzieje się poza sztuką, na sprawy umykające w codziennym doświadczaniu miejskiej przestrzeni.

Katharina Marszewski, *PORTHOS. Marszewski na Marszałkowskiej* 9/15, 16 – 31.05. 2012

Kuratorka: Marianna Dobkowska

Działanie polegało na zaanektowaniu przestrzeni dawnego salonu kapeluszy Porthos przy ulicy Marszałkowskiej w Warszawie na tymczasową pracownię artystki. Był to projekt typu site-specific, czyli dzieło stworzone z myślą o funkcjonowaniu w konkretnym miejscu. Podobnie jak zakłady usługowe czy rzemieślnicze przestrzeń była otwarta w określonych terminach – w dwa czwartkowe popołudnia i dwa sobotnie późne wieczory. Poza tymi wyznaczonymi porami praca artystki widoczna była przez witryny lokalu. Wydarzenie w dawnym salonie kapeluszy Porthos nie było wystawą ani serią akcji – była to raczej sytuacja, w ramach której realizowano na zasadzie kolażu różnorodne obiekty i działania bez ustalonego scenariusza i formatu. Istotny był sam proces odkrywania artystycznego i społecznego potencjału miejsca. Artystka zaplanowała pracę z wykorzystaniem fotografii, instalacji, warsztatu sitodruku, słowa, dźwięku, performansu oraz inspiracji płynących z przestrzeni publicznej i przebywania w centrum Warszawy. Dołączyli do niej goście z Berlina i Warszawy, zaproszeni do współpracy w procesie. Wydarzenie zostało zrealizowane podczas rezydencji Kathariny Marszewski w ramach programu AIR Laboratory i stało się pierwszym istotnym impulsem do zaadaptowania przestrzeni dawnego sklepu Porthos na miejsce regularnej działalności tego

programu jako działu czy filii CSW Zamek Ujazdowski, prowadzonej przy wsparciu Miasta Stołecznego Warszawy, ZGN w Dzielnicy Śródmieście m. st. Warszawy.

Katharina Marszewski (ur. 1980) – ukończyła Hochschule für Bildende Künste w Braunschweigu. Tworzy grafiki, instalacje, kolaże, fotografie i akcje. Sięga po różne, często także tradycyjne techniki reprodukcji obrazu, np. sitodruk, litografię, monotypię. Realizacje Marszewski są efektem jej prywatnych doświadczeń, towarzyskich sytuacji, działań w grupie i wyrazem poszukiwania wizualnego języka wydobywającego różnorodne konteksty.

Miasteczko Dobrej Energii. OKUPUJ SZTUKĘ!, 3.06.2012

Park przed CSW Zamek Ujazdowski; Autorski projekt **Janusza Byszewskiego i Marii Parczewskiej**, realizowany w ramach Laboratorium Edukacji Twórczej CSW

Od lat w pobliżu Zamku Ujazdowskiego powstają miasteczka protestu. Ulice wypełniają namioty, powiewają flagi i transparenty, słychać okrzyki, hasła, swoistą muzykę manifestacji. Każdy protest ma własną strukturę, wytwarza swoiste rytuały, język, gramatykę zachowań. Bunt, niezgoda, oburzenie, żądania, eskalacja agresji. Sytuacje, którymi żywią się i politycy, i media. Zaanektowane przez wojnę słowo "okupuj" – ma jednak i inne konotacje. Okupowanie – to po prostu zajmowanie miejsca, wypełnianie; znaczy też: urządzać, używać, zamieszkiwać, pozostawać i obejmować w posiadanie. Projekt Miasteczko Dobrej Energii, poprzez hasło okupuj sztukę odnosił się właśnie do tego odwrotnego do potocznego znaczenia - sytuacji wykorzystania społecznej przestrzeni do artystycznych, pozytywnych spotkań, wyzwiania dobrych emocji, kreatywności, refleksji i współdziałania. *Miasteczko Dobrej Energii* to projekt, którego finał w niedzielę 3 czerwca 2012 r. był wyjątkowym wydarzeniem polegającym na rozmieszczeniu w parku wokół CSW artystycznych namiotów jako „działów sztuki” będących zarówno terenem akcji artystycznych, jak i interaktywną ekspozycją obiektów powstałych przy udziale publiczności, pod kierunkiem artystów i animatorów reprezentujących wszystkie dziedziny sztuki współczesnej.

Cele projektu były następujące:

– wzmocnianie pozytywnego wizerunku sztuki współczesnej i instytucji kultury wychodzącej z działaniami w przestrzeń społeczną;

– tworzenie warunków do uczestnictwa w procesie twórczym osób na ogół biernych, w tym środowisk zagrożonych marginalizacją; szansa zmiany wizerunku przestrzeni publicznej zaanektowanej często przez demonstracje siły – na kreatywną, nacechowaną dobrą energią i współdziałaniem.

Projekt obudowany był ogólnopolskim programem edukacyjnym dla animatorów i pedagogów z terenów o słabym dostępie do kultury. W ramach projektu Miasteczko dobrej energii w parku przed CSW Zamkiem Ujazdowskim 3 czerwca 2012 przeprowadzono następujące działania:

Anna Bargiel i Cecylia Malik, *Rezerwat przyrody, Miasto*

Potraktowałyśmy miasto, a szczególnie teren wokół CSW, jako rezerwat przyrody z określonymi gatunkami roślin i zwierząt. Z udziałem publiczności powstało centrum badawcze jako połączenie gabinetu osobliwości z galerią sztuki.

Jacek Bąkowski, *Linia mojego losu*

To próba graficznego przedstawienia tego, co w naszym życiu dzieje się za sprawą przypadku – stąd udział przechodniów w grze losowej z użyciem ponumerowanych kamieni, które pozwalają wyznaczyć kolejne punkty łączone linią.

Grzegorz Borkowski, *Samoorganizacja*

Hasła autora działania, prezentowane na transparentach w parku, stały się materiałem do tworzenia przez uczestników nowych, często zaskakujących wypowiedzi ze słów użytych na transparentach.

Janusz Byszewski, *Okupuj sztukę*

Ogólne hasło okupowania sztuki nabiera sensu poprzez malowane na przygotowanych planszach odpowiedzi uczestników akcji na pytanie, czym jest dla nich sztuka.

Monika Drożyńska, *Wyhaftuj się*

Cykliczna akcja, w trakcie której powstaje tkanina, której współautorem jest publiczność. Każdy haftuje na niej własne frustracje i złości. Praca będzie ukończona, gdy słowa zaczną tracić swoją czytelność, stając się abstrakcyjnym gobelinem.

Leszek Karczewski, Barbara Kaczorowska, Katarzyna Mądrzycka-Adamczyk, *Daj się okupować*

Akcja jest zaproszeniem do własnego odtwarzania historycznych dzieł sztuki współczesnej:

John Cage, *4'33"*, 1952;

Jackson Pollock, *Drip painting*, 1940-1956;

Joseph Beuys, *W jaki sposób wyjaśnić obrazy martwemu zajęcowi*, 1965;

John Lennon i Yoko Ono, *Bed-In for Peace*, 1969.

Poświęcenie własnego czasu sztuce odbywa się na zasadzie totalnego oddania: sztuka decyduje za człowieka, ile wymaga uwagi.

Małgorzata Niedzielko, *Słońce w słoikach*

Spizarnia pełna różnorodnych marzeń, smaków i zapachów. Zamknięte w słoikach fantazje o wakacjach, podróżach, ważnych sprawach, wykonywane przez uczestników akcji.

Maria Parczewska, *Układanka*

Akcja odwołuje się do refleksji dotyczących domu, formułowanych w postaci ogromnych puzzli. Tworzy okazję połączenia indywidualnych, wielopokoleniowych głosów w przestrzenną całość.

Jarosław Perszko, Paweł Dudko, *Oddech*

Wydech każdej osoby zamknięty zostaje w pojedynczym foliowym woreczku; opatrzony numerem, unosi się pod sufitem dzięki balonikowi z helem. Kolejny numer wynika z odliczania po jednym od ogólnej liczby Polaków (dane z ostatniego spisu powszechnego). Dzięki lustrzanej podłodze i kolekcji oddechów w „stanie zawieszenia” odczuć można coś w rodzaju stanu nieważkości.

Dorota Podlaska, *Flower Power*

Kwiaty niosą ze sobą wiele znaczeń symbolicznych i pozytywnej energii. Kwiat wetknięty w lufę karabinu przyniósł zjawisko *flower power*, stał się symbolem pokojowego oporu wobec militarnej siły. Kwiaty pomagają wyrazić uczucia i zawsze odgrywały wielką rolę w kontaktach międzyludzkich. Warsztat przypomni zapomnianą już „mowę kwiatów”, popularny sposób wyrażania emocji i przekazywania sekretnych wiadomości, szczególnie w czasach wiktoriańskich.

Jadwiga Sawicka, *Wytwarzanie formy*

Opakowanie małych przedmiotów – znalezionych czy przynoszonych – i opatrywanie ich naklejką z cytatem z Gombrowicza nadaje im jednolitą formę. Przedmioty tracą indywidualność za cenę włączenia w obszar sztuki.

Agata Tecl, Szymon Kobylarz, *Światło - zrób to sam*

Zainspirowani projektami typu *Zrób to sam*, pokazujemy, jak stworzyć instalację świetlną bez użycia prądu. Istnieje możliwość stworzenia „baterii z ziemi”, co udowodniłszy wraz z uczestnikami działania.

***Zielony Jazdów* (trzy edycje: 2012, 2013, 2014)**

Zielony Jazdów to cykliczny projekt, realizowany przez trzy lata w weekendy letnich miesięcy w parku wokół Zamku Ujazdowskiego w Warszawie. Stanowił propozycję aktywnego wypoczynku w mieście przez zespoleństwo przyrody i sztuki. Motywem przewodnim pierwszych trzech edycji były szeroko pojęte zagadnienia związane z ekologią i zdrowym stylem życia. Ważnym aspektem programu *Zielonego Jazdowa*

była jego otwartość na udział różnorodnej publiczności, która mogła współtworzyć zaproponowane przez kuratorów sytuacje. *Zielony Jazdów* oferował nie tylko przestrzeń do debat, wykładów, pokazów, warsztatów, interwencji artystycznych i spektakli tańca współczesnego, ale również miejsce rekreacyjne, gdzie odbywały się pokazy kina plenerowego, koncerty, targowiska i plenerowe zajęcia sportowe.

Na lato bieżącego roku zaplanowana została czwarta edycja projektu, lecz w zmienionej formule i pod nową nazwą *Archipelag Jazdów*. Główna idea tego projektu koncentruje się na specyfice lokalizacji Zamku Ujazdowskiego na Jazdowie oraz na uaktywnieniu sieci jego powiązań z najbliższym sąsiedztwem. We współpracy z artystami, sąsiednimi instytucjami, organizacjami i lokalną społecznością oraz przy aktywnym udziale widzów ten wyjątkowy fragment miasta stanie się przedmiotem eksploracji i działań. Kluczem do nich będzie wsłuchiwanie się w charakter tego miejsca i wydobywanie istniejących, ale też wymyślonych narracji, głosów i dźwięków. Archipelag ma na celu tworzenie w subiektywny sposób dźwiękowej, wizualnej i społecznej mapy Jazdowa – fragmentu Śródmieścia Warszawy, który kryje w sobie aurę intrygującego azylu.

1 edycja – ZIELONY JAZDÓW, czyli CSW na trawie (21 lipca – 15 września 2012)

Kuratorzy: Kaja Pawelek, Katarzyna Boratyn i Andrzej Załęski

2 edycja – ZIELONY JAZDÓW ekologia | ciało | taniec (21 czerwca – 15 września 2013)

Kurator: Maciej Łepkowski

3 edycja – ZIELONY JAZDÓW. Zielony Rynek (27 czerwca – 14 września 2014)

Kuratorka: Natalia Starowieyska

Kontynuacją projektu w nowej formule będzie tegoroczny

ARCHIPELAG JAZDÓW (19 czerwca – 6 września 2015)

Kuratorka: Anna Czaban

Maurizio Cattelan, *On*, 2001

Praca prezentowana w ramach indywidualnej wystawy artysty zatytułowanej *Amen* w CSW Zamek Ujazdowski; kuratorka: Justyna Wesołowska; **16.11.2012–24.02.2013**.

Obiekty wybrane na wystawę *Amen* prezentowano nie tylko w galerii, ale również na placu przed Zamkiem Ujazdowskim oraz w bramie przy ulicy Próżnej 14 na terenie byłego getta warszawskiego, gdzie umieszczona została rzeźba *On*. Przez niewielki otwór w zamkniętej bramie można było zobaczyć od tyłu postać klęczącego chłopca. Dzięki plakatowi promującemu wystawę widzowie wiedzieli, że rzeźba przedstawia Adolfa Hitlera z rękami złożonymi do modlitwy. Kontrowersje, emocje i dyskusje wzbudziła zarówno lokalizacja rzeźby, jak i niejednoznaczna jej wymowa. Wielkie zainteresowanie widzów tym pokazem spowodowało debatę na temat historii tego miejsca, naznaczonego tragiczną historią.

Maurizio Cattelan (ur. 1960) – włoski rzeźbiarz i twórca instalacji artystycznych, wzbudzający kontrowersje prowokator, który w swojej sztuce często porusza tematy związane ze śmiercią, historyczną pamięcią, traumą i złem. Tworzy hiperrealistyczne woskowe figury, które wyobrażają sytuacje o zagadkowej i niepokojącej wymowie.

Christian Jankowski, *Historia wagi ciężkiej*, 2013

Retrospektywnej wystawie Christiana Jankowskiego w CSW Zamek Ujazdowski (07.06–25.08.2013, kuratorka: Ewa Gorzałdek) towarzyszył nowy projekt, tytułowa *Historia wagi ciężkiej*, w którym połączone zostały trzy dziedziny: historia, sztuka i sport. Artysta uznał, że chcąc dotknąć tematu historii, musi to zrobić w konfrontacji z zupełnie innym światem i estetyką – po to, aby nadać mu inne ramy, spojrzeć na historię pod innym kątem. Za ten odrębny świat uznał świat sportu. Zaprosił więc polskich ciężarowców do nietypowego projektu: mieli za zadanie unieść na chwilę wybrane warszawskie pomniki ponad ziemię. Uniesiono pomnik Ludwika Waryńskiego, figurę żołnierza z Pomnika Polsko-Radzieckiego Braterstwa Broni

w Warszawie (nazywanego *Pomnikiem Czterech Śpiących*) i warszawską Syrenkę na Starym Mieście. Podjęto również próbę uniesienia monumentów Willy'ego Brandta i Rolanda Reagana. Jankowski poprosił też profesjonalnego komentatora sportowego (Michała Olszańskiego), żeby zrelacjonował na żywo wszystkie akty podnoszenia pomników przez atletów. Działania były prezentowane na wystawie w postaci filmu oraz serii wielkoformatowych fotografii. Ten ogromny wysiłek sztangistów i trójboistów siłowych miał dwójakie znaczenie. Z jednej strony była to symboliczna próba zmierzenia się z historią, podkreślająca zarazem, że przełomowe momenty są efektem działania ludzi oraz ich wspólnego wysiłku. Z drugiej zaś artysta podjął w ten sposób kwestię funkcjonowania przestrzeni publicznej, miejsc oznaczonych symboliką przez umiejscowienie w nich pomników historycznych.

Christian Jankowski (ur. 1968) – autor filmów, fotografii i instalacji zaliczany do artystów postkonceptualnych. Analizuje w swoich pracach istotne problemy związane z rolą artysty i znaczeniem sztuki we współczesnym społeczeństwie. W swojej sztuce łączy działania performatywne i partycypacyjne. Często zaprasza do swoich projektów osoby spoza świata sztuki, poszerzając w ten sposób pole swojej twórczości, badając różne granice i relacje.

Teresa Murak, *Materia*, 2014

Współpraca: Kaja Pawełek

Instalacja Teresy Murak, zrealizowana przy południowej fasadzie Centrum Sztuki Współczesnej Zamek Ujazdowski, powstawała równolegle z procesem wydobywania setek ton ziemi spod dna Wisły przy budowie drugiej linii warszawskiego metra. Wydobyta materia uformowana została przez artystkę w abstrakcyjną formę podporządkowaną osi wschód – zachód, pozytywnie odpowiadający negatywni wydrążonego tunelu. Ujawnia skrywane głęboko naturalne warstwy miasta, jego nieoczekiwane odsłonięte miękkie, organiczne podłoże – niewidzialny fundament rzeki. *Materia* łączy się z wcześniejszymi realizacjami Teresy Murak. W 1974 w szwedzkiej miejscowości Ubbeboða przez trzydzieści dni wykonywała Rzeźbę dla Ziemi, mającą formę zagłębienia na planie koła oraz usypanej obok górkę, zawierającej ziemię wybraną z zagłębienia, odpowiadającego skalą wzrostowi artystki. *Materia* wpisuje się także w cykl realizacji warszawskich odnoszących się do najbliższego sąsiedztwa Murak. Wciąż czeka na realizację zielona kładka nad ruchliwą warszawską aleją Solidarności, mającą łączyć dwie dzielnice i dwie sfery pamięci historycznej – Mirów i Muranów (*Most – Rzeźba spotkań*, 2004–2005). W „szczelinach rzeczywistości” miejskiego porządku powstawały barwne, liniowe kwietne zasiewy (*Dzieła lęgną się w szczelinach istnienia. Lniany strumień i Malwy idą do domu*, 2004, *Szałwia. Ikona ziemi*, 2004;) – działania prekursorskie względem coraz popularniejszego nieformalnego miejskiego ogrodnictwa. Najbliższy życiowy obszar w pobliżu pracowni i mieszkania przy ulicy Orlej także jest polem działań czy też walki o działania (wedle Murak „pole sztuki jest polem walki”) dotyczące lokalnej społeczności mieszkańców i sąsiadów – tu rozgrywały się *Partytury na czas i miejsce* (2004) oraz powstał, jak określa to artystka, „kipiący kwadrat kwitnących zasiewów” (od 2006). *Materia* powiązana jest także z performatywnymi działaniami z rzeczonym szlamem, przenoszonym do przestrzeni galerii. Linearna forma rzeźby nawiązuje do ważnego dla artystki motywu osi i traktów. Oś północ – południe wyznacza symboliczną duchową przeciwwagę dla politycznej osi Wschód – Zachód; ważną figurą jest także most jako organiczne połączenie, droga, wektor życia.

Teresa Murak (ur. 1949) – należy do najważniejszych polskich artystek i prekuserek performansu, sztuki ziemi i sztuki feministycznej. Pracuje z krajobrazem, wykorzystując naturalne materiały: kiełkujące ziarna, tworzące własną organiczną architekturę, rosnący zaczyn chlebowy, glinę, rzeczny szlam. Kluczowe są dla niej miejsce, ciało, czas, energia cyklu życia, prowadzące od wymiaru zmysłowego do porządku duchowego i religijnego. Osobista, cielesna skala rozwija się poprzez budowanie relacji z innymi, organiczny wzrost wspólnoty „w otwarciu na wszelką wzajemność”. Prace artystki realizowane były w wielu miejscach w formie jednorazowych i długotrwałych działań, stając się elementem krajobrazu w dużej skali.

Jarosław Perszko, *Oddech*, 2012/2015

W ramach projektu *Miasteczko Dobrej Energii. OKUPUJ SZTUKĘ!*, zrealizowanego 3.06.2012 przez Laboratorium Edukacji Twórczej, Jarosław Perszko przeprowadził działanie zatytułowane *Oddech*. Wydech

każdej osoby uczestniczącej w działaniu zamknięty został w pojedynczym foliowym woreczku i dzięki balonikowi z helem unosił się pod sufitem namiotu ustawionego w parku przed Zamkiem Ujazdowskim. Teraz na wystawie w Zamku artysta prezentuje inną wersję tego działania. Przygotował pionowy szklany pojemnik, do którego zbierane są oddechy widzów chętnych do uczestniczenia w tym projekcie. Wystarczy napęłnić swoim oddechem foliową torebkę, podpisać i włożyć do szklanego pojemnika. Zbiór oddechów stopniowo tworzyć będzie coraz bardziej złożony obraz, stanowiący symboliczny zapis obecności widzów na wystawie. Z indywidualnych gestów powstanie swoisty zbiorowy portret.

Jarosław Perszko (ur. 1962) – zajmuje się rzeźbą, instalacją i performansem liczne scenografie dla filmu, teatru – dramatycznego i lalkowego – oraz widowisk muzycznych. Animator kultury, współorganizator i uczestnik warsztatów twórczych. Od 1997 roku pracownik naukowo-dydaktyczny Wydziału Architektury Politechniki Białostockiej; obecnie profesor w Katedrze Architektury Wnętrz tej uczelni. Realizacja szklanego pojemnika na oddechy dzięki wsparciu firmy Olczak.